

Marxilaiset luennot jatkuvat Seuraava aiheemme on uskonto



Työväenluokan toiminnalle tieteellinen maailmankatsomus antaa pitkän aikavälin suunnan. Se on meille yhtenäisen toiminnan perusta ja auttaa jäsenitelemään oikein ajan kysymyksiä. Siksi tutkimme marxilaista maailmankatsomusta sunnuntai-iltaisain Helsingissä Hermannin kerholla os. Hämeentie 67, klo 17.00. Työväenliikkeen kokemus osoittaa, että vaikeassa yhteiskunnallisessa tilanteessa leviävät epä-tieteelliset subjektiiviset opit. Siksi seuraavassa opintoillassa käsittelemme kysymystä uskonnosta. Perusaineiston löydätte Kommunistien Liiton nettisivun etusivulta avautuvasta linkistä: www.kommunistienliitto.com



Uskonto, sen merkitys ja paikka yhteiskunnassa marxilaisen maailmankatsomuksen näkökulmasta katsottuna su. 18.6.2017 klo 17.00

Aiheesta luennoi: Juha Kieksi



Sopivia perusteoksia työväenluokan maailmankatsomuksen opiskeluun ovat mm. seuraavat teokset: Marx ja Engels: "**Kommunistinen manifesti**"; M.lovtsuk, T. Oizerman, I. Štšipanov: "**Filosofian Historia**" (Progress, 1982); Viktor Afanasjev: "**Filosofian alkeet**" (Progress, 1976); siv. 182-217; Lenin: **Karl Marx** (Valitut teokset, 10 osaa, osa 5, Edistys) sekä "**Dialektisen Materialismin perusteet**" (Kommunistien Liitto).

Järj. Kommunistien liitto ja DSL.

Uskonto

1. Uskonnon filosofinen perusta

Filosofian synty

Filosofia kehittyi opilliseksi järjestelmäksi eri puolilla maailmaa hieman eri aikoina riippuen kunkin yhteiskunnan kehitystasosta. Filosofinen maailmankatsomus syntyi samaan aikaan kun orjayhteiskunta muotoutui alkuyhteiskunnasta. Syntyivät ensimmäiset valtiot. Työ alkoi tuottaa lisätuotetta (enemmän tuotetta, kuin mitä kului ihmisen välittömään kulutukseen) ja perinteinen alkuyhteiskunnallinen suku/heimo hajosi toisilleen vastakkaisiin luokkiin. Kehityksen seurauksena ruumiillinen työ erosi henkisestä työstä. Syntyi ihmisryhmä, joka jätti ruumiillisen työn ja joka ohjasi tämän lisä-tuotteen yllärakenteen ylläpitoon sekä yhteiskunnan infrastruktuurin ylläpitoon. Tällaisia olivat esim. osa orjanomistajista, virkamiehet, hallitsija ja hänen hovinsa, ammattisotilaat ja papit.

Filosofialla on luokkaluonne, eli kukin vallitseva maailmankatsomus saa hyväksynnän vasta kun sen teoreettinen sanoma palvelee jonkun sosiaalisen ryhmän t. yhteiskuntaluokan etuja. Näin ollen filosofian jakaantuminen idealismiin ja materialismiin tapahtui aikana, jolloin yhteiskunta kehkeytyi selkeästi luokka- yhteiskunnaksi ja jolloin tapahtui omistavan luokan erkaantuminen ruumiillisesta työstä.

Tämä johti siihen, että orjanomistajaluokan oli annettava teoreettinen perustelu orjien lisääntyvälle riistolle ja omalle irtautumiselleen ruumiillisesta työstä. Tällaiseksi perusteluksi sopi idealistinen filosofia, joka väitti hengen olevan ennen materiaa. Yläluokan katsottiin edustavan henkistä puolta maan päällä. Tämä ajattelutapa asetti ruumiillisen työn yläluokan silmissä halveksittavaan asemaan.

Idealismi

Ensimmäinen filosofi, joka esitti selvästi idealistisen näkemyksen mukaisen maailmankuvan ja jolla filosofian peruskysymys ilmenee oli Platon (427-347 eaa.). Idealistisia näkemyksiä on esiintynyt varmasti aiemminkin. Opilliseksi järjestelmäksi ne kehittyivät vasta sen jälkeen kun luokkakajo orjayhteiskunnassa saavutti vaiheen, jossa yhteiskunnan yläluokan asema selvästi erottautui orjien ja alaluokan asemasta. Idealismi oli saanut orjanomistajista, papeista ja muista tyhjäntoimittajista sosiaalisen kannattajan.

Idealismin synty merkitsee antagonistisen yhteiskunnan oloissa tapahtuvaa ihmisen vieraantumista, jossa toiminnan tai työn yleismaailmallinen puoli, ajattelu irrotetaan siltä perustalta, jonka varassa se on syntynyt ja käännetään sitä vastaan vieraana mahtina.

Idealismi jakaantuu kahteen leiriin sen perusteella miten he selittävät hengen ensisijaisuuden. **Objektiivinen idealismi** katsoo hengen olevan olemassa tajuntamme ulkopuolella materiasta ja luonnosta riippumatta. Ulkopuolinen henki määrää tämän mukaan kaikki materiaaliset prosessit. Objektivistisista idealismia edustavat mm Platon ja Hegel sekä nykyaikana katolisen kirkon filosofia uustomismi. Objektiivinen idealismi muodostaa uskonnon perustan.

Subjektiiivinen idealismi katsoo, että aineellista maailmaa ei yleensä ole olemassa tajuntamme ulkopuolella vaan maailma koostuu tajuntamme ilmiöistä. Tämän mukaan ulkoinen maailma on meidän aistimustemme summa. Subjektiiivisen idealismin edustajia olivat Descartes, Fichte ja Schopenhauer.

Idealismissa maailma jakaantuu kahtia, tämän ja tuonpuoleiseen. Ihmisen irrottautuu tämänpuoleisesta ja hänen vapaan, omaehtoisen toimintansa alue supistuu idealismin määrittelemän ajattelun piiriin. Tämän vuoksi idealistinen maailmankatsomus alentaa ihmistä. Idealismi irrottaa ihmisen todelliset siteet siihen materiaan, jonka osa hän itse on. Ihminen voi toteuttaa itseään vain muokkaamalla objektiivista todellisuutta pyrkimystensä mukaisesti. Idealismi kiistää tämän mahdollisuuden. Idealismi on nurinkurinen tiedostamisen tapa.

Taulukko 1. Idealismin ja materialismin vertailua.

| Idealismi | Materialismi |
|---|--|
| Henki on ensisijainen materian verrattuna | Materia eli aine on ensisijainen henkeen verrattuna |
| Maailma on ylikuonnollisen maailmanhengen olennoitumana jolloin luonnonlaitkin ovat maailmanhengen ominaisuus (tai luonnonlakeja ei ole lainkaan olemassa). | Maailmassa vallitsevat meistä riippumattomat (objektiiviset) luonnonlait, joiden alaisia ovat kaikki maailman ilmiöt ja prosessit. |
| Yhteiskunnallisten ongelmien ja ristiriitojen | Yhteiskunnalliset ongelmat voidaan selvittää |

| | |
|---|--|
| <p>syöt löytyvät ihmisen tajunnasta, eivätkä todellisista yhteiskunnallisista ilmiöistä. Ihminen ei voi määrittellä yhteiskuntaelämän muuttamisen suuntaa. Yhteiskuntaelämän ainoa muuttamisen lähde on ihmisen tajunnan muuttaminen.</p> | <p>tutkimalla yhteiskunnallisten ilmiöiden lainomaisuuksia ja tekemällä tämän mukaan johtopäätökset</p> |
| <p><i>Objektiivinen idealismi:</i> Ihminen voi tiedostaa maailmaa mutta tämä tiedostaminen on maailmanhengen ilmenemismuotojen tajuamista. Tieteen löytämät lainalaisuudet ilmentävät parhaassa tapauksessa maailmanhengen johdonmukaisuutta.</p> <p><i>Subjekttiivinen idealismi:</i> tajuntamme on vain aistimusten summa. Aistimustemme ja havaintojemme puitteita emme voi ylittää.</p> | <p>Meidän tietomme ja käsityksemme maailmasta pystyvät heijastamaan oikein objektiivista todellisuutta (maailman tiedostettavuuden periaate)</p> |

Idealismin tieto-opilliset ja sosiaaliset juuret

Idealismin tieto-opillisilla ja sosiaalisilla juurilla tarkoitetaan niitä syitä, jotka tekevät idealistisen ajattelutavan mahdolliseksi. Idealistiselle ajattelulle antaa maaperää se, että henkiset ilmiöt eroavat selvästi materiaalisista l. aineellisista ilmiöistä. Siinä vaiheessa, kun tajunnan kehitystä materiasta ei ole vielä selvitetty, henkinen on helppo ymmärtää ensisijaiseksi. Myös tiedon omaksumisessa on monia vaiheita, jotka johtavat määrättyjen asioiden yliarvioimiseen. Edelleen moni asia näyttäytyy meille erilaisena kuin se todellisuudessa on. Nämä kaikki ovat syitä miksi filosofiassa saattaa kehittyä idealismin kaltaisia oppirakennelmia ts. ne ovat filosofian tieto-opilliset juuret.

Se, että jonkun subjektiivisissa ajatuksissa esiintyy idealistisia ajatuksia, ei synnytä vielä maailmaan idealistista oppijärjestelmää. Tarvitaan yhteiskunnalliset edellytykset. Ne syntyvät silloin, kun muodostuu se sosiaalinen ryhmä, jonka etujen mukaista on omaksua jokin esitetty ideologia. Nämä ovat idealismin sosiaaliset juuret. Sekä sosiaalisten, että tieto-opillisten edellytysten (juurien) tulee olla olemassa ennen kuin ko. ideologiasta voi tulla vallitseva näkemys.

2. Mitä on uskonto

Uskonto on todellisuuden vääristynyttä mielikuvituksellista heijastusta, idealistisen maailmankatsomuksen muoto. Uskonto ei kuitenkaan ole idealistista filosofiaa. Uskonnollinen palvelus ei voi kohdistua mihinkään abstraktiin käsitteeseen tai kategoriaan. Se mikä filosofiassa ilmaistaan abstraktina ja järkipäisänä, ilmaistaan uskonnossa aistimellis-konkreettisenä jumalhahmona. Uskonto on siis idealistisen filosofian popularisoitu muoto.

Uskonnon tärkein tunnusmerkki on usko yliluonnollisiin ilmiöihin ja ihmistä hallitsevaan jumaluuteen. Uskonnon taantumuksellisuus ilmenee siinä, että se on täysin tietenvastaista. Silloin kun Euroopassa hallitsivat feodalistit, kirkko pyrki heidän etuihinsa perustuen armotta tukahduttamaan tieteen kehityksen jopa inkvisition voimalla (Giordano Bruno, Lucilio Vanini).

Tänään porvarillisessa yhteiskunnassa tiede on tuotantovoimien kehitykselle välttämätön ehto. Siksi uskonto ei torju suoraan tieteellisen tiedon merkitystä ja oikeellisuutta. Mutta luokkayhteiskunnassa yhteiskuntakehityksen piiriin kuuluvat asiat ja lainalaisuudet jätetään edelleen tieteellisen tiedon

ulkopuolelle. Niiden alueella ja niiden turvin idealismi ja uskonto kykenevät ylläpitämään ihmisissä vääristynyttä kuvaa maailmasta. Samaten hallitsevan luokan ja uskonnollisen instituution toimesta suositetaan ajatusta, että maailmassa on ikään kuin kaksi tasoa. On taso, jossa tapahtuvat meidän tuntemamme luonnon ilmiöt ja sitten on toinen taso, jossa jumaluus säätelee ja ohjaa näitä ilmiöitä.

Uskonto on yhteiskunnan päällysrakenteen ilmiö

Tuotantosuhteiden kokonaisuus muodostaa yhteiskunnan taloudellisen rakenteen eli perustan. Tähän kokonaisuuteen kuuluu omistuksien muodot, niistä seuraavat ihmisten keskinäiset suhteet tuotantoprosessissa ja hyödykkeiden jaon muodot. Perusta ei voi syntyä ennen kuin aineelliset edellytykset täyttyvät ts. on olemassa tarvittavat tuotantovoimat. Perusta mahdollistaa tuotannon järjestämisen ja aineellisten hyödykkeiden jaon. Perustan tärkein merkitys on siinä, että se muodostaa pohjan päällysrakenteelle, johon kuuluvat yhteiskunnan oikeudelliset, filosofiset, eettiset, taiteelliset ja uskonnolliset katsomukset. Perustassa kuvastuu se tuotantotavan puoli, joka määrää välittömästi yhteiskunnan olemuksen, sen aatteet ja instituutiot.

Päällysrakenteen osat ovat eri tavoin yhteydessä perustaan ja toisiinsa ja ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Jotkut päällysrakenteen osat, kuten valtio, oikeus ja ideologia ovat suorassa yhteydessä yhteiskunnan taloudelliseen järjestelmään kun taas filosofia, uskonto, moraalit ja taide ovat etäämmällä perustasta ja liittyvät siihen väliyhteyksien kautta. Kaikki päällysrakenteen osat ovat kuitenkin yhteiskunnan taloudellisen rakenteen heijastumaa ja muuttuvat sen määräävästä vaikutuksesta. Nämä muodostavat yhteiskunnallisen tajunnan, koska ne kaikki syntyvät yhteiskunnassa ja ovat alkuperältään ja merkitykseltään yhteiskunnallisia. Ihmisen yhteiskunnallinen tajunta on yhteiskunnallisen olemisen tuote. Tämä tarkoittaa sitä, että kullakin hetkellä tulee aina etsiä ihmisten yhteiskunnallisten käsitysten (taiteellisten, siveellisten, tieteellisten, moraalisten, poliittisten) muotoa heidän aineellisesta tuotannosta ja toiminnasta. Analysoidessamme ihmisen yhteiskunnallisen tajunnan muotoja huomaamme niiden johtuvan aina viime kädessä yhteiskunnan aineellisesta elämästä. Uskonnolliset käsitykset tukevat pääsääntöisesti hallitsevan luokan yhteiskunnallista asemaa.

3. Uskonnon synty

Ihmiset oppivat selviytymään luonnossa, mutta olivat kuitenkin miltei voimattomia tauteja ja luonnonilmiöitä vastaan. Vähitellen ihmiset alkoivat etsiä syitä heitä ympäröiviin luonnonilmiöihin. Koska ihmiset eivät tieneet mitä unien näkeminen tai kuolema tarkoittaa, he alkoivat luulla ihmisessä asustavan hengen. Koska ihminen oli kykenemätön käsittämään luonnon ilmiöitä, syntyi uskonto ja usko jumaliin.

Siinä vaiheessa, kun ihmisille ei vielä ollut muodostunut filosofista maailmankatsomusta (näkemys meitä ympäröivästä maailmasta ei ollut saanut teoreettista muotoa), oli vallalla ns. uskonnollis-mytologinen maailmankatsomus. Tieteellisen tiedon puuttuessa se selitti maailman ilmiöitä mytologiaan (jumalaistaruustoon) perustuvien uskomusten turvin. Heimom, suvun, kansan (yhteisön) alku katsottiin olevan jossain mytologisessa alkulähteessä. Muodostui tarusto siitä, miten nämä alkuhengen ohjaavat ihmiselle ja luonnolle tärkeitä toimintoja. Tämä uskonnollis-mytologinen maailmanseleitys ei ollut sama asia kuin uskonto. Uskonnollis-mytologinen maailmankatsomus selitti meitä ympäröivää maailmaa ottaen mukaan niitä tietoja mitä meillä oli syntynyt ympäröivästä maailmasta ja siellä missä asioita ei kyetty ymmärtämään turvauduttiin mytologiaan.

Tämä vaihe oli tieteen ja filosofian kehityksen kannalta täysin välttämätön. Tietoon perustuvaa maailmankatsomusta ei olisi silloin vielä voinut olla, koska tietoja oli liian vähän, että niiden avulla olisi voitu synnyttää opillista järjestelmää. Siksi oli välttämätöntä, että oli mytologia, joka muodosti sen rungon mihin työn ja "tutkimuksen" tuloksena löydetyt tosiasiat saattoivat kiinnittyä. Tieto kehittyi ja laajeni mytologisen tiedon varassa. Uskonnollis- mytologinen maailmankatsomus oli filosofisen maailmankatsomuksen (ja myös tieteen ja uskonnon) esiaste.

Uskonnollis-mytologinen maailmankatsomus oli välttämätön askel tiedon kehityksessä seuraavista syistä:

- Se muodosti opillisen rungon mihin oikea hankittu tieto saattoi kiinnittyä;
- Siihen sisältyi runoja, lauluja, riittejä yms. joiden turvin tieto säilyi ja siirtyi sukupolvelta toiselle. Lauluihin, runoihin, riitteihin yms. kirjoituksen puuttuessa liitettiin aina uutta tietoa ja kuvauksia työmenetelmistä;
- Työnteon menetelmät, kalastus- ja metsästysmenetelmät, maantiede, tähtitiede, maan- ja merenkulku siirtyivät tätä kautta uusille sukupolville.

Tämän kauden lopulta säilyneitä dokumentteja ovat mm. Kalevala, Ilias ja Odysseiija, Gilgames-
eepos, Intian Vedat.

Alkukantaiset uskonnolliset kuvitelmat olivat yhteisiä sukua olevalle kansanryhmälle. Ne jakaantuivat kunkin kansan elinehtojen mukaan. Heimojen ja kansakuntien muinaiset luonnonuskonnot eivät olleet luonteeltaan propagandistisia ja ne kadottivat kaiken vastustusvoimansa heti kun heimojen ja kansakuntien itsenäisyys oli murrettu. Germaanien osalta riitti pelkkä kosketus luhistuvan Rooman valtakunnan kristilliseen maailmanuskontoon ja joka vastasi sen taloudellista, poliittista ja aatteellista tilaa.

Kun tieto oli kehittynyt niin pitkälle (ensimmäisten valtioiden muodostuttua), uskonnollis-mytologisesta maailmankatsomuksesta erosi filosofinen maailmankatsomus omaksi teoreettisen tiedon alueeksi. Kaikkiällä yhteiskuntakehityksen tässä vaiheessa uskonnollis-mytologisen maailmankatsomuksen uskonnollinen ja mytologinen osa jatkoi elämistään saaden uskonnollisen instituution muodon, joka muuttui hallitsevan yläluokan vallan välikappaleeksi. Uskonnon turvin muotoutuivat tavat ja arvomaailma, jolla yhteiskuntaa hallittiin. Uskonnolla oli alusta saakka se tehtävä mikä sillä tänäänkin yhteiskunnassa on.

4. Maailmanuskonnot

Suurten maailmanuskontojen synty perustuu siihen, että alkuperäinen pienten valtioiden järjestelmät alkoivat yhdistyä feodaaliherrojen toimesta suuremmiksi valtioiksi. Silloin tarvittiin sellaisia uskontoja, jotka soveltuivat omaksuttaviksi perinteistä valtiojako laajemmalla alueella.

Muinainen Kreikka

Muinaisilla kreikkalaisilla oli paljon myyttejä ja tarinoita (Herakleen taistelu hirmupetoja vastaan, Augeiaan tallien puhdistus, myytti Argonauteista). Tältä kaudelta ovat tarinat Odysseuksen retkistä. Nämä mytologiat kertovat paljon kreikkalaisten tosielämästä Toisen vuosituhannen lopulla laak-

soissa ja saarilla elävät kreikkalaiset elivät vielä alkuyhteisöä. Maa ja omaisuus olivat suvun/heimon yhteisessä omistuksessa. Heimoja johtivat basileukset ja vanhinten neuvostot.

Kaupankäynti ja raudan ilmestyminen nopeuttivat kreikkalaisten talouden kehitystä ja n. 1000 eaa. alkoi syntyä lisätuotetta, joka johti yhteiskunnan luokkajakoon ja orjayhteisön kehittymiseen. Basileukset ja vanhimmat erkaantuivat ylimystöksi ja heistä muodostui omistajia. Silloin muinaiset kreikkalaiset palvoivat oman mytologiensa mukaan useita jumalia, joista tärkeimmät olivat Zeus (ukkokosen jumala) ja Poseidon (Meren jumala), mutta valtioiden muodostumiskaudella alkoi muinaisesta mytologiasta erota erilleen myös filosofinen maailmankatsomus, joka orjanomistuskaudella kohosi Kreikan edullisen sijainnin johdosta hyvin korkealle. Vanhojen uskomusten mukaan jumalat ja jumalattaret asustivat kaikkialla heitä ympäröivässä luonnossa. Kreikan mytologia oli siksi luonnonvoimien palvontaa. Valtioiden muodostumiskaudella filosofian erkaannuttua omaksi tieteenalaksi myös uskonto muodostui välineeksi hallitsevan luokan käsissä. Kreikassa filosofia erottautui täydellisesti uskonnosta, mytologiasta ja eepin kertomuksen maailmännäkemyksestä. Kreikkalainen filosofia oli luonnonfilosofiaa puhtaimmassa muodossaan.

Luokkayhteiskunnan synnyttyä myös jumalten keskuudessa nähtiin vallitsevan samanlainen hierarkia, jossa hallitsijan tapaan Zeus hallitsi jumalia ja ihmisiä. Nähtiin, että jumalat ovat saattaneet järjestyksen maan päälle ja joka kapinoi sitä vastaan, sitä odotti rangaistus. Tämä lujitti hallitsevan yhteiskuntaluokan ylivaltaa kansaa kohtaan.

4.1. Kristinusko

Kristinuskon synty

Uskonto (kirkko) ja maallinen valta kietoutuvat yhteen

Uskonnolliseen maailmankatsomukseen rakentuvaan uskonto-instituutioon kytkeytyivät orjanomistuksellisessa luokkayhteisössä kaikki yhteiskuntaelämän säännöt, arvomaailma ja muut sen kaltaiset elementit, joilla kansaa ohjattiin ja hallittiin. Jos yleensäkin jotain haluttiin yhteiskunnassa muuttaa, oli kyettävä vaikuttamaan uskonnollisiin käsityksiin, sillä niiden kautta ohjautui myös pitkälti maallinen elämä.

Kristinuskon alkuaikoina (eaa.) nykyisen Palestiinan alueella vallitsi juuri orjayhteisöllinen tuotantotapa. Juutalaisten yläluokka hallitsi Rooman suojeluksessa juutalaisen vanhatestamentillisen uskonnon avulla. Temppelein pappien ja oppineiden välityksellä oli kehitetty erilaisten uskontoon perustuvien maallisten sääntöjen kokoelma, jotka määräisivät ihmisten jokapäiväisistä tekemisistä. Näissä oloissa oli tarkoin määrätty miten ihmisen tuli aikansa viettää ja työtä tehdä. Tässä uskonnon määräämässä maallisten sääntöjen viidakossa edes vapaa talonpoika ei ollut vapaa. On varsin selvää, että ainoa keino puuttua tähän sortoon oli yrittää vaikuttaa juuri uskontoon.

Niinpä ajanlaskumme alkuaikoina Palestiinan alueella esiintyi moniakin koulukuntia (essealaiset), jotka saarnasivat Israelin kansan vapautuksesta yhdistäen sen vanhan testamentin lupaukseen tulevasta messiaasta, kuninkaasta. Eivät uudet ns. uustestamentilliset käsitykset suinkaan levinneet pelkästään sen vuoksi, että ne lupasivat parannusta kuolemanjälkeisessä elämässä, vaan siksi, että vaadittiin muutoksia olemassa olevaan käytäntöön. Sille oli silloisessa Palestiinassa voimakas yhteiskunnallinen tilaus ja tarve. Asia kuitenkin oli niin, että silloinen Israel oli Rooman provinssi, ja

Rooman käskynhaltijat eivät etujensa vuoksi sallineet rettelöitä hallitsemillaan alueilla. Siksi he tukahduttivat tällaisen kansan keskuudessa heränneen valtataistelun (luokkataistelun) alkuunsa. Nämä elementit löytyvät hyvinkin evankeliumeista, Jeesuksen, Johannes Kastajan, Pietarin t. Juudas Iskariotin hahmoista.

Mutta Rooman käskynhaltijoilla oli toinenkin, ehkä tärkeämpi syy kukistaa kapinalliset ryhmät Juudeassa. Rooma oli imperiumi ja se yhteiskunnallinen tilanne, joka herätti kapinaa Israelissa, oli kypsynyt laajalti koko Rooman alueella. Yläluokan vastaista liikehdintää ei voitu sallia. Tätä taustaa vasten on todennäköisenä, että nykyisen kristinuskon lähtökohta oli tällaisessa juutalaisuudesta muodostuneessa uustestamentillisessä liikkeessä. Ja on hyvin todennäköistä, että siellä taustalla on historiallinen henkilö Jeesus, josta alkukristittyjen perimätieto välitti sanoman Paavalille, mutta josta historiankirjoitus ei mainitse eikä tiedä mitään.

Rooman imperiumin tilanne ajanlaskumme alussa

Miksi Palestiinan alaluokan kapinasta, jonka roomalaiset kukistivat, ponkaisu liikkeelle uskonnollinen näkemys, joka levisi koko Roomaan ja myöhemmin Eurooppaan yms. Lähtökohtana on se, että Rooma oli imperiumi, jonka eri alueilla oli ja eli paljon muualta Rooman eri alueilta tulleita vierastyöläisiä. Ne olivat tavallaan maastaan (eri provinseista) irrotettuja (siirrettyjä) ihmisiä. Heillä kaikilla oli kotimaissaan ja kotimaistaan perinteenä erilaiset uskonnot ja erilaiset jumalat ja sen mukaiset arvomaailmat. Siksi monilla Rooman väkirikkailta alueilla oli ihmisillä hyvin heterogeeninen arvomaailma. Mutta he kokivat olevansa toistensa kaltaisia riistettyjä ihmisiä.

Engels kuvaa tilannetta hyvin teoksessaan Bruno Bauer ja alkukristillisuus.

Kansojen poliittisten ja sosiaalisten erityispiirteiden myötä Rooman valtakunta oli tuominut perikatoon myös erityiset uskontonsa. Kaikki muinaisajan uskonnot olivat luontoperäisiä heimo- ja myöhemmin kansallisuuskontoja, jotka olivat versoneet esiin kulloisenkin kansan yhteiskunnallisista ja poliittisista olosuhteista ja kasvettuneet niihin kiinni. Kun tämä niiden perusta kerran tuhottiin, periytyneet yhteiskuntamuodot, totunnainen poliittinen järjestelmä ja kansallinen riippumattomuus murtuivat, romahti ilman muuta myös näihin liittyvä uskonto. Kansallisjumalat saattoivat sietää toisia kansallisjumalia rinnallaan, toisten kansojen parissa, ja tämä oli yleinen sääntö vanhalla ajalla: mutta eivät yläpuolellaan.

Kaikissa siihenastisissa uskonnoissa seremoniat olivat olleet pääasia. Vain osallistumalla uhreihin ja kulkueisiin, idässä vielä noudattamalla mitä perusteellisimpia puhtaus- ja ruokailusääntöjä, saatettiin ilmaista tietyn uskonnon kannattajiin kuuluminen. Kun Rooma ja Kreikka olivat viimeksi mainitussa suhteessa suvaitsevaisia, oli idässä vallalla uskonnollinen kielto-vimma, jonka osuus lopulliseen rappioon ei ollut aivan vähäinen. Kahta eri uskontoa tunnustavat ihmiset - egyptiläiset, persialaiset, juutalaiset, kaldealaiset jne. - eivät voi syödä tai juoda yhdessä, toimittaa yhdessä mitään arkipäiväisiä asioita, tuskin edes puhua keskenään. Tämä ihmisen erottaminen ihmisestä oli yksi väinhän Idän perikadon pääsyitä.

Kristinuskoko ei tunne mitään erottavia seremonioita, ei edes klassisen maailman uhreja ja kulkueita. Kun se siis näin hylkää kaikki kansallisuuskonnot ja niille yhteisen seremonialli-

suuden sekä kääntyy erotuksetta kaikkien kansojen puoleen, tulee siitä itsestään ensimmäinen mahdollinen maailmanuskonto.

Esimerkiksi Korinton ja Efesoksen kaupungeissa, jonne Paavali suuntasi lähetysmatkan, eli eri Rooman alueilta tulleita ja tuotuja kauppiaita, merimiehiä, palvelusväkeä, orjia. Juuri juutalaisten uskonto (kuten monien muidenkin seemiläisten heimojen) sisälsi abstraktisen jumala-käsityksen. Siksi sillä oli mahdollisuus muuttua pohjaksi yleisroomalaiselle arvomaailmalle, koska se ei vaatinut omaksumaan jonkun toisen Rooman alueen erillisiä jumala-käsityksiä (härkä, aurinko, Rooman jumalat), vaan perustui abstraktiseen jumala-käsitykseen. Se lähti leviämään Israelin alueelta yhteiskunnalliseen muutokseen suuntaavana oppina ja sai kannatusta ensinnä juuri vierastyöläisten, orjien yms. keskuudessa. Se kykeni yhtenäistämään ihmisiä antamalla heille yhtenäisen arvomaailman. Sillä oli silloin ns. sosiaalinen tilaus.

Engels selventää alkukristillisyyttä teoksessaan Alkukristillisyyden historiasta seuraavasti:

Minkälaisista ihmisistä ensimmäiset kristityt koostuivat? Pääasiallisesti ”vaivatuista ja raskautetuista”, alimpien kansankerrosten jäsenistä, kuten vallankumouksellisen aineksen soipiikin. Ja mistä nämä koostuivat? Kaupungeissa nämä muodostuivat asemastaan alas vajonneista vapaista ihmisistä. Nämä olivat hyvin kirjavaa väkeä ja muistuttivat eteläisten orjavaltioiden mean whites ja siirtomaiden sekä Kiinan satamakaupunkien eurooppalaisia kulkureita ja seikkailijoita; edelleen vapautetuista ja varsinkin orjista; Italian, Sisilian ja Afrikan latifundioilla orjista, provinssien maaseutualueilla velkaorjuuteen yhä syvemmälle vajonneista pientalonpojista. Yhteistä tietä näiden kaikkien ainesten emansipaatioon ei ehdottomasti ollut. Kaikkien kannalta paratiisi sijaitisi kadotettuna heidän takanaan. Asemastaan alas vajonneiden vapaiden kannalta se oli ollut entinen polis, kaupunki ja valtio samalla kertaa, joiden vapaita kansalaisia heidän esi-isänsä olivat kerran olleet; sotavankina saatujen orjien kannalta se oli ollut vapauden aika ennen alistamista ja vankeutta; pientalonpojan kannalta tuhattu sukuyhteiskunta ja maata omistava yhteisö. Kaiken tämän oli roomalaisten valloittajien yhtäläistävä rautainen nyrkki musertanut.

Missä siis olisi ulospääsytie, pelastus orjuutetuille, sorretuille ja köyhtyneille, ulospääsytie, joka olisi yhteinen näille kaikille ihmisryhmille toisilleen vieraine tai jopa vastakkaisine etuineen? Sellainen täytyi silti löytää, jos yhden ainoan suuren vallankumouksellisen liikkeen piti käsittää heidät kaikki.

Ulospääsytie löytyi. Mutta ei tästä maailmasta. Kun asiat olivat niin kuin ne olivat, saattoi olla vain uskonnollinen ulospääsytie. Ja näin avautui toinen maailma. Sielun olemassaolon jatkumisesta ruumiin kuoleman jälkeen oli vähitellen tullut kaikkialla roomalaisessa maailmassa hyväksytty uskonväittäjä. Yhä yleisemmin oletettiin myös, että kuolleen sielua rangaistaisiin tai palkittaisiin jollain tavalla maan päällä suoritetuista teoista. Palkinnon laita tosin näytti olevan vähän niin ja näin; antiikki oli liian luontoperäisen materialistinen ollakseen asettamatta maallista elämää verrattomasti korkeammalle elämää varjojen valtakunnassa. Kreikkalaiset pitivät kuolemanjälkeistä elämää pikemminkin onnettomuutena. Sitten tuli kristinusko, esitti vakavissaan tuonpuoleista palkintoa ja rangaistusta, loi taivaan ja helvetin. Oli avautunut se ulospääsytie, joka johti vaivatut ja raskautetut tästä maisesta murheenlaaksosta ikuiseen paratiisiin. Ja tosiaankin oli niin, että vain tuonpuoleisen palkinnon näkö-

ala teki mahdolliseksi kohottaa stoalais-filonilainen maailmasta luopuminen ja askeesi uuden, sorretut kansanjoukot mukaansa tempaavan maailmanuskonnon periaatteeksi.

Paavali

Jeesuksesta ja hänen alkuperäisestä sanomastaan ei ole minkäänlaisia aikalaisten dokumentteja. Kaikki mitä tiedämme, on Paavalin kirjoittamaa. Jeesuksen lahkolla tai opillisella suuntauksella oli kuitenkin todellista yhteiskunnallista tilausta juutalaisten keskuudessa, mitä osoittaa se, että kristityt kykenivät jatkamaan toimintaansa alkukristillisenä seurakuntana. Paavalin (Saul, Paulus) tiedetään syntyneen noin v. 10 jaa. Tarsoksen kaupungissa Vähässä Aasiassa. Paavalin toiminta tunnetaan melko tarkkaan. Paavali oli Rooman kansalainen. Hän ja hänen perheensä noudattivat tarkasti juutalaista perinnettä. Paavali opiskeli Jerusalemissa valmistuen rabbiksi eli juutalaisuuden opettajaksi. Hänen arvellaan olleen myös Synedrionin eli suuren neuvoston jäsen, koska hän kertoo äänestäneensä kristittyjen vainoamisen puolesta. Paavali hyväksyi kristittyjen vainot, koska hänen mielestään kristityt olivat uhka juutalaisen uskonnon perusteille.

Paavalin ”kääntymys” ja sen historiallinen perusta

Uuden testamentin mukaan (Apostolien teot) Paavalille hänen ollessaan matkalla Damaskokseen (n. v. 33 jaa) pidättämään kristittyjä ”ilmestyi salaman muodossa jumala” joka sanoi hänelle ”Saul, miksi vainoat minua?”. Tarinoiden mukaan tästä alkoi Paavalin toiminta kristittynä. Kertomukset Jeesuksen elämästä (evankeliumit) sekä ensimmäinen kirkkohistoriallinen teos, ”Apostolien teot”, kirjoitettiin vasta Paavalin kuoleman jälkeen ja muistitieto on muokannut kirjoituksia opillisesti tarkoituksenmukaiseen suuntaan. Siksi myös kertomus Paavalin kääntymyksestä ei ole Paavalilta itseltään, vaan myöhemmin koottua ja kirjoitettua.

Paavali itse kirjoitti ehkä seitsemän kirjettä ja hänen läheiset seuraajansa hänen nimissään vielä kuusi kirjettä. Paavali itse ei mainitse tavanneensa Jeesusta tai ketään sellaista ihmistä, joka olisi tavannut hänet tavannut. Hän sanoo saaneensa kaikki suoraan Jumalalta. On kuitenkin jotain mitä tiedämme. Paavali oli juutalainen oppinut ja Rooman kansalainen. Vähän ennen Paavalin syntymää oli vaikuttanut juutalainen suuntaus (Jeesus), jonka seurauksena Paavalin aikana vaikuttivat alkukristityt ja jotka olivat perustaneet seurakuntia myös Palestiinan ulkopuolella juutalaisten keskuuteen. Paavali vainosi kristittyjä ja todennäköisesti tunsu heidän opinkappaleensa erittäin hyvin. Tässä lienee se asetelma, joka teki Paavalista roomalaisen imperiumin, tulevan feodalistisen- ja kapitalistisen markkinatalousyhteiskunnan ehkä yhden merkittävimmän ideologin (jonka merkitystä kapitalistit itse tuskin edes huomaavat).

Paavalin kääntymisen yhteiskunnallinen perusta

Paavalin kääntymisen tiedetään tapahtuneen n. vuonna 36 (jaa.). Mistä siinä on kysymys? Oppineena ihmisenä ja Rooman kansalaisena Paavali oli aitiopaikalla näkemään Roomassa muodostuneen yhteiskunnallisen tilanteen. Hän näki miten ihmiset asutuskeskuksissa, satamakaupungeissa yms. olivat henkisesti, uskonnollisesti, kansallisesti hyvin heterogeenisiä ja miten tämä vaikeutti ihmisten kanssakäymistä ja keskinäisten asioidensa hoitamista. Ehkä Paavali saattoi nähdä myös kristinuskon mahdollisuudet koko Rooman imperiumin yhteiseksi aateperustaksi ja yhteiskunnalliseksi pelastajaksi. Joka tapauksessa koko Rooman imperiumi tarvitsi yhtenäisen aatemaailman.

Tämän Paavali huomasi ja tajusi, että alkukristillisyydestä löytyivät yhteiskunnalliset elementit Rooman yhteiseksi aateperustaksi, joka tarjosi mahdollisuuden vallitsevien ristiriitojen voittamiseen. Alkukristillisuus sisälsi käsitteen yleisestä jumalasta, jonka Rooman koko väestö saattaisi hyväksyä. Mahdollisesti Paavali ”Damaskoksen tiellä” koki tämän oivalluksen ja vertasi sitä aikalaisilleen ”salaman iskuksi”. Varmasti jotain samankaltaista koki Doppler oivaltaessaan, että tähtien spektreissä spektriviivojen siirtyminen kohti punaista osoittaa kohteiden etääntyvän meistä ja on todiste maailmankaikkeuden laajenemisesta. Samaa koki varmasti Marx huomattaessaan, että dialektiikka ja materialismi yhdistämällä päästään yhteiskunnallisten lainalaisuuksien jäljille. Kuitenkin tästä kääntymyksestään (oivalluksestaan) eteenpäin Paavali alkoi levittää ja kehittää kristinuskkoa. Hän perusti matkoillaan seurakuntia ja ohjasi niiden toimintaa kirjeillään ja avustajiensa välityksellä.

Jerusalemien kokouksesta muodostui tärkeä virstanpylväs

Jerusalemessa ns. apostolit ja seurakuntien johtajat pitivät n. vuonna 45 tärkeän kokouksen, johon myös Paavali osallistui. Siellä tehtiin tärkeä opillinen päätös. Sen mukaan myös ympärileikkaamattomilla oli oikeus tulla kristityksi. Se merkitsi, että kristinuskkoa voitiin levittää muuallakin kuin juutalaisten keskuudessa. Tämä oli juuri Paavalin vaatimus ja merkitsi sitä, että Paavalin perustamien seurakuntien jäsenten ei tarvinnut omaksua juutalaisia tapoja. Tämä ratkaisi lopullisesti Paavalin ajatuksen ja tavoitteen siitä, että kristillisuus irtaantuu juutalaiseen kansaan sidoksissa olevasta ideologiasta koko Rooman (ja maailman) ideologiaksi. Tällä päätöksellä oli selvä poliittinen tavoite, jolla pyrittiin vaikuttamaan koko Rooman imperiumiin.

Kristinuskon Rooman valtionuskonnoksi

Rooman yläluokan vastainen oppositio - silloinen työväestö - löysi kristillisyydestä yhteisen arvo maailman, jolla se kykeni elämään, selviytymään, toimimaan ja levittäytymään Rooman valtakunnassa. Luonnollisesti Rooman yläluokalla syntyi sama tarve. He tarvitsivat myös yhteiset arvot, jolla hallita kansaa ja niinpä kehitys johtikin siihen, että Rooman hallitsijat kaappasivat kristinuskon valtionuskonnoksi ja alkoivat sen avulla itse ohjailla kansaa. Kristittyjä vainottiin useaan otteeseen, koska näin vaikutettiin politiikkaan, sillä kristillisyydestä muodostui pian merkittävä voima ja poliittinen tekijä. Kuitenkin hallitseva luokka Roomassa alkoi omaksua kristinuskon jo paljon ennen, kuin se julistettiin valtionuskonnoksi.

Kristinuskon läpimurto tapahtui 300-luvulla ja ensimmäinen kristillinen keisari oli Konstantinus (305-337), vaikka hän ottikin kasteen vasta kuolinvuoteellaan. Kristinuskosta tuli maailmanuskonto juuri siksi, että se oli käyttökelpoisin hallitsevan luokan kannalta. Samaan aikaan oli muitakin maailmanuskontokandidaatteja kuten Persiasta lähtöisin ollut mithralaisuus. Mithralaisuuden ongelmana oli kuitenkin sen uhrimenojen kalleus. Se edellytti kokonaisen härän uhraamista. Siitä ei olisi voinut tulla käyttökelpoista uskontoa kaikkein köyhimpien parissa.

Kristinuskon kehitys

Uusi maailmanuskonto, kristinuskko, syntyi yleistetyn itämaisen jumaluusopin ja vulgarisoidun kreikkalaisen filosofian sekoituksena. Kristinuskosta tuli vallitseva uskonto 250 vuodessa mikä kuvaa, kuinka hyvin se vastasi ajan oloja.

Feodaalijärjestelmän suurena kansainvälisenä keskuksena oli roomalaiskatolinen kirkko. Se yhdisti Länsi-Euroopan suureksi poliittiseksi kokonaisuudeksi, jonka vastakohtana oli ortodoksinen kirkko idässä ja islamilainen maailma kaakossa. Kirkko itsessään oli suurin feodaaliherra, jonka maaomaisuus oli valtava. Porvariston nousun ohella tiede edistyi. Porvaristo tarvitsi tiedettä kehittääkseen teollisuustuotantoa. Tarvittiin tietoa luonnon aineiden ominaisuuksista ja luonnonvoimien käytöstä. Feodalismin kaudella tiede oli ollut kirkon palvelija, jonka ei sallittu ylittää uskon asettamia rajoja.

Porvariston feodalismin vastaisen taistelun merkittävä saavutus oli uskonpuhdistus. Luterilaisuuden ideologinen olemus on, että se asettaa ulkoisen, kirkkoon kohdistuvan uskonorjuuden tilalle sisäisen, omantunnon säätelevän orjuuden. Lutherin opetukset antoivat sysäyksen riistettyjen talonpoikien liikehinnalle ja seurauksena oli talonpoikaiskapinoita. Tämä kauhistutti Lutheria, joka kirjoitti:

Heidät on murskattava, kuristettava ja pistettävä kuoliaiksi – salaa ja julkisesti, missä vain voidaan, sillä täytyy muistaa, ettei voi olla mitään myrkyllisempää, vahingollisempaa ja pörrullisempää kuin kapinallinen ihminen. Tällainen on lyötävä kuoliaaksi hullun koiran tavoin. Pistä, lahtaa, kurista, jos suinkin kykenet; vaikka itse kuolisit siinä, niin hyvä sinulle, sillä autuaampaa kuolemaa et voi osaksesi saada.

Lutherin uskonpuhdistus synnytti uuden uskonnon, uskonnon, jota absoluuttinen monarkia tarvitsi. Englannissa Calvinin dogmit vastasivat porvariston rohkeimman osan vaatimuksia. Hänen armonvalintaoppinsa ilmaisi uskonnollisessa muodossa sen, että kaupallisen kilpailun maailmassa menestys tai vararikko ei riipu yksikön toiminnasta tai taidosta vaan kyse on hänestä riippumattomista seikoista. Calvinin kirkkojärjestys oli demokraattinen ja tasavaltalainen ja kalvinismin myötä perustettiin tasavalta Hollantiin ja vahva tasavaltalainen puolue Skotlantiin. Porvariston etujen mukaista oli kasvattaa työläinen tekemään mahdollisimman paljon ja mahdollisimman hyvää työtä. Tätä varten tarvittiin nöyryyteen opastavaa kasvatusta. Uskonto vastasi tähän tarpeeseen.

Vaikka uskonpuhdistus käynnistyi Saksassa jollain tapaa alhaalta käsin, niin esimerkiksi Skandinaviassa se tapahtui ylhäältä käsin. Ruotsin kuningas Kustaa Vaasa sai Västeråsin valtiopäivillä ajetuksi uskonpuhdistuksen läpi. Kustaa Vaasaa tähän ajoi se reaalipoliittinen tilanne, että hän oli pahasti velkaantunut Lyypekin hansakauppiaille sodissa Tanskaa vastaan. Rahaa ei ollut otettavissa muualta kuin rosvoamalla katolisen kirkon omaisuus.

Ranskan vallankumous toteutettiin puhtaassa, uskonottomassa muodossa. Kristinusko ei kyennyt enää olemaan minkään edistyksellisen luokan etujen ideologisena verhona. Se muodostui yhä enemmän yksinomaan hallitsevan luokan omaisuudeksi ts. ne käyttivät sitä hallitsemisen välineenä.

Kerran muodostuttuaan uskonto sisältää aina aikaisemmilta joilta periytyvää aineista, sillä perinteet ovat kaikilla ideologia aloilla suurin vanhoillinen vahti. Tässä aineksessa tapahtuvat muutokset johdetaan luokkasuhteista ts. näitä muutoksia suorittavien ihmisten taloudellisista suhteista.

Kristinuskon modernisointi

Kristinuskon modernisoinnin pani alulle Immanuel Kant (1724-1804). Aiemmin jumalan olemassaolo oli yritetty todistaa loogisella päättelyllä (mm. Tuomas Akvinolainen). Kant oli ensimmäinen filosofi, joka osoitti, että jumalan olemassaoloa ei voi loogisesti todistaa. Hän siirsi jumalaa koske-

vat kysymykset tiedostuksen tavoittamattomiin, olioiden sinänsä maailmaan. Kantin mukaan jumalan olemassaolo, sielun kuolemattomuus ja tahdon vapaus olivat käytännöllisen järjen postulaatteja. Niitä ei voitu perustella järkipäisesti. Niihin piti uskoa. Kant erotti uskon ja tiedon. Teologia ei enää pyri todistamaan jumalan olemassaoloa, vaan se julistaa avoimesti uskoa tiedon vastakohtana.

Protestanttisuudessa ei koskaan vakiintunut katolisen kirkon tomismiin verrattavaa teologista ajatusrakennelmaa. Kantin ajattelu vaikuttikin protestanttisuuteen enemmän kuin katolilaisuuteen. Protestanttisen ajattelun kehitys eteni teologian ja erilaisten idealististen filosofian virtausten ykseytenä. Kehityksen myötä teologiaan kytkeytyvä filosofia saa yhä enemmän irrationaalisia piirteitä. Tämä on porvarillisen ajattelun yleinen, lainmukainen tendenssi, joka toteutuu myös uskonnon alalla.

1800-luvulla syntyi esimonopolistisen kauden liberaaliteologia. Se oli luonteeltaan porvarillismyönteistä ja ”tieteellistä”. Se hyväksyi raamatun tekstikritiikin ja uskonnon historiallis-kriittisen tutkimuksen. Kapitalismin kehittyminen imperialistiseen vaiheeseen aiheutti muutoksia myös kristillisen ajattelun piirissä. Kapitalismin yleinen kriisi nähtiin porvarillisessa tajunnassa inhimillisen sivilisaation yleisenä kriisinä. Liberaaliteologia väistyi kriisiteologian tieltä. Esiin nostettiin kristillisiä traditioita, jotka suhtautuvat skeptisesti yhteiskunnallisen kehityksen mahdollisuuksiin ja korostavat maallisen pahan välttämättömyyttä. Liberaaliteologian optimistisuus tieteiden suhteen väistyi ihmisen tiedostamiskyvyn absoluuttisen vähäpätöisyyden tieltä.

Teologian kehitys on teoreettisen toiminnan tason ilmiö. Uskovaiset eivät omaksu uskontoa teologisen järkeilyn, vaan uskonnollisten elämysten kautta. Tämän vuoksi teologian hajaannukseen johtaneet syyt ilmenevät lahkojen muodostumisena. Lahkojen toiminnassa uskonnon olemukseen aina kuuluva irrationalismi ilmenee kaikkein voimakkaimmin. Ne osoittavat, että tieteen kehitys ei johda uskonnollisen ajattelun automaattiseen häviämiseen ja materialismiin. Itse asiassa 1900-luvulla on noussut esiin fundamentalismi, jonka pitää kaikkea raamatusta mainittua kirjaimellisesti totena. Tämä johtuu siitä, että voimat, jotka kapitalismissa tuottavat vieraantunutta tajuntaa, vahvistuvat imperialismin aikakaudella.

Tämä tieteen kehitys ja irrationalismin syventyminen johtavat myöhäiskapitalismin oloissa korvikuskontojen ja valetieteellisten lahkojen syntyyn. Tämä ei ole mitenkään uusi ilmiö tai sidoksissa nykyaikaan. Tällaista tapahtuu aina yhteiskunnan rappiovaiheessa. Taikauskon ja uskon välinen ero ei ole sisällössä vaan muodossa. Uskonto on valtion hyväksymää ja taikausko ei. Taikausko on kansanomaisen vaihtoehdon tai korvike sille irrationalistiselle suuntaukselle, jota filosofiassa ja taiteessa edustavat eri porvarillisen intellektuellien ryhmät. Irrationalismi on virheellisen näkemys ihmisen olemuksesta ja hänen mahdollisuuksistaan.

1990-luvulta alkaen kirkkokuntien erot ovat olleet ja yhteisen arvomaailman erot ovat luoneet jännitteitä Euroopan unionin laajentumiselle. Tämän vuoksi porvariston etujen mukaista on saada uskonnoissa aikaan samantyyppistä yhdentymistä kuin taloudessakin. Yhteinen uskonnollinen arvopohja ilman opillisia kiistoja takaa kapitalismille parhaan mahdollisen leviämistien.

Tästä kehityksestä mainittakoon yhteinen vuonna 1999 allekirjoitettu luterilaisten kirkkojen ja Roomalaiskatolisen kirkon yhteinen julkilausuma vanhurskauttamisesta. Julistuksessa katsotaan vanhentuneiksi ne oppituomiot, jotka annettiin 1500-luvulla Trenton kirkolliskokouksessa ja Luteri-

laisissa tunnustuskirjoissa. On todennäköistä, että tällaisen ekumeenisen yhteistyön lisäämiselle tulee painetta erityisesti suurpääoman piiristä.

Kristillinen lähetystyö

Kristinuskoon on aina kuulunut lähetystyö. ”Menkää ja tehkää kaikki kansat minun opetuslapsikseni”. Lähetystyö on tukenut tuotantovoimien kasvua, sillä lähetystyön avulla eri puolille maailmaa on juurrutettu ajattelutapaa ja arvoja, jotka tukevat kapitalismin kehitystä. Lähetystyöntekijät ovat ikään kuin tasoittaneet maata kapitalismin saapumiselle heidän perässään. On toki huomattava, että kristinuskoko ei sinänsä ollut edellytys kapitalismin leviämiseksi, vaan se, että maahan luodaan yhteinen arvoperusta ja toimintatavat. Tämän perustan takaavat toki myös muut maailmanuskonnot.

4.2. Islam

Arabit asuivat laajassa autiomaassa keitailla ja ruohikoilla paimentolaisina. Pysyviä asutuksia oli vähän. Sellaisia oli mm. Punaisen meren rannikkoa pitkin Bysantista Intian valtamerelle ulottuvan kauppateiden varrella sijaitsevat asutukset kuten esim. Mekka. Beduiinit jakaantuivat heimoihin. He elivät pitkään alkuyhteisössä mutta n. 500 jaa. myös beduiinien keskuudessa alkoi perinteinen sukujärjestelmä jakaantua ylimystöön ja tavallisiin köyhiin ihmisiin. Köyhät beduiinit nousivat usein kapinaan sortajiaan ylimystöä vastaan. Jokaisella arabiheimolla oli oma jumalansa. Oli heimojumalia, jotka muistuttivat raamatunhistoriasta tuttuja ”Jahvea” tai sitten oli muita heimojumalia (Abrahamin tarina). Nouseva sukuylimystö perusti perinteiseen heimojumaluuteen perustuen valtansa uskonnolliselle perustalle.

600-luvulla Arabiassa syntyi uusi uskonto, islam. Sen taustalla oli yhteiskuntaelämässä tapahtunut syvälinen muutos, joka liittyi alkukantaisen yhteisöjärjestelmän rappeutumiseen ja feodaalisten suhteiden kehittymiseen. Tämä tapahtui siinä vaiheessa, kun Itä-Rooma (Bysantti) alkoi heikentyä ja menetti kauppateensä Kiinaan. Silloin voimakkaimmat arabiheimot näkivät arabiheimojen mahdollisuudet nousta nopeasti valtiolliselle asteelle maailmanvallaksi. Tätä edesauttoi se, että luonnollinen uusi kauppateiden Kiinaan sen jälkeen kun se oli suoraan Bysantista Kiinaan suljettu, saattoi kulkea Arabian niemimaan kautta rannikolle ja sieltä itään ja Kiinaan. Hajallaan olleet arabiheimot yhdistettiin islamin lipun alla feodaaliseksi yhtenäisvaltioksi. Arabien suorittamien valloitusten tuloksena muodostui suunnaton monikansallinen, teknokraattinen valtio (kalifaatti), jossa arabit olivat etuoikeutetussa asemassa ja islam valtiouskonto.

Islamin perustajan sanotaan olleen profeetta Muhammed. Hän sattui olemaan historiallisen tilanteen kannalta oikeaan aikaan oikeassa paikassa. Hänen ajattelutapansa oli hyvin lähellä kristinuskoa. Muhammed lienee saanut vaikutteita kristinuskosta, mutta myös arabi-beduiiniheimojen uskonnoista, jotka ovat kaikki läheistä sulkua vanhatestamentilliselle kristillisyydelle. Joka tapauksessa Muhammedin oppi oli oikeaan aikaan oikeassa historiallisessa tilanteessa. Ja luonnollisesti se muotoutui hyvin nopeasti vastaamaan sitä tarvetta, jonka arabivaltion muodostaminen synnytti. Aina kun uudet alueet liitettiin uuteen islamilaiseen kalifikuntaan, oli väestön myös omaksuttava uusi usko ja uusi siihen liittyvä arvomaailma, joka vastasi syntyneen maallisen vallan tarpeita.

Engels kuvaa islamilaisuuden mekanismeista teoksessa alkukristillisyyden historiasta seuraavasti:

Islam on itämaalaisten, erikoisesti arabien kuosin mukaan leikattu uskonto; se on siis toisaalta kauppaa ja käsityötä harjoittavien kaupunkien, toisaalta paimentolaisina elävien beduiinien uskontoa, mutta tässä piileekin juuri ajoittain uusiintuvan yhteentörmäyksen itu. Kaupungeista tulee rikkaita, yltäkylläisiä, huolimattomia ”lain” noudattamisessa. Beduiinit, köyhiä ja köyhyyden vuoksi tavoissaan ankaria, tarkastelevat kateudella ja halulla näitä rikkauksia ja nautintoja. Sitten he lyöttäytyvät yhteen jonkun profeetan, jonkun mahdin (mahdi — sunniitti-islamilaisten odottama Muhammedin työn täydentäjä — suom. huom.) ympärille kurittaakseen luopioita, palauttaakseen seremonialain kunnioituksen ja oikean uskon ja korjatakseen palkakseen luopureiden aarteet. Sadan vuoden kuluttua he ovat luonnollisesti päätyneet siihen pisteeseen, missä nuo luopiot olivat; uusi uskonpuhdistus on tarpeen, uusi mahdi ilmenee, pelikierros käynnistyy uudelleen. Näin on tapahtunut aina siitä lähtien kun afrikkalaiset almoravidit ja almohadit tekivät valloitusretkensä Espanjaan, päättyen Khartumin viimeisimpään mahdiin, joka niin menestyksekkäästi uhmasi englantilaisia^[3]. Näin tai samaan tapaan oli Persian ja muiden muhamettilaisten maiden kapinoiden suhteen. Ne ovat kaikki uskonnolliseen valepukuun sonnustautuneita liikkeitä, jotka juontavat juurensa taloudellisista syistä; mutta myös voitokkaina ne jättävät vanhat taloudelliset edellytykset koskemattomina jatkamaan olemassaoloaan. Kaikki jää siis ennalleen ja yhteentörmäykset muuttuvat ajoittain uusiintuviksi. Kristillisen Lännen kansannousuissa sitä vastoin uskonnollinen valepuku toimii vain naamiona ja lippuna vanhentuvaan taloudelliseen järjestykseen kohdistuvalle yökkäykselle; lopulta tämä järjestys kumotaan, sen siian kohoaa uusi, maailma menee eteenpäin.

4.3. Buddhalaisuus

Indus- ja Ganges-jokien laaksossa oli asutusta ja kaupunkeja jo 2.-3. vuosituhannella eaa. Silloin siellä oli jo orjayhteisö ja valtioita. Toisella vuosituhannella arjalaiset heimot hyökkäsivät luoteesta ja valloittivat nämä alueet. (miksi näin, siitä toisaalla historiallisen materialismin yhteydessä). Arjalaiset omaksuivat valloittamansa alueen kulttuurin nopeasti ja osaamallaan raudanjalostuksen taidolla he kehittivät aluetta edelleen. Maanviljelyksen syntyessä alkoi muodostua valtio ja orjanomistuksellinen yhteisö. valtiot alkoivat muodostua n. 1000 eaa. Valtioiden johdossa oli maaylimystä radzat ja uhripapit brahmaanit. Yhteiskunta jakaantui varnoihin joita oli neljä: 1. brahmaanit, 2. ksatriyat eli sotilasylimystö, 3. vaisyat eli viljelijät, kauppiat ja käsityöläiset ja 4. sudrat eli alin kasti. Uskonnollinen valta sääti lait. Intian varhaisin kuvakielellä esitetty kirjallinen muistomerkki oli Vedat jossa ilmaistiin varhainen uskonnollinen maailmankatsomus. Vedat syntyivät 1500-1000 eaa. Vedat jakaantuivat neljään osaan: 1. samhitat eli uskonnolliset hymnit, joita oli neljä kokoelmaa (1500 eaa), 2. Brahmanat eli rituaalitekstit, joihin uskonnollinen käsitys pohjautui ennen Buddhalaisuutta. 3. Aranyakat eli käyttäytymisopit erakoille ja 4. Upanisadit eli Vedojen filosofinen osa (1000 eaa).

Tämä kaikki syntyi Intian valtioiden muodostumiskaudella siten, että Vedojen varhaisimmat osat käsittivät pääasiassa uskonnollis-mytologisen ajattelun ja sisälsivät alkeita filosofisesta ajattelusta. Valtioiden muodostumiskaudella näistä opeista erosi filosofinen maailmankatsomus (jainalaisuus) ja selkeästi uskonnollinen maailmankatsomus (brahmaanien edustama vanha uskonto).

Intiassa n. 500 eaa. alkoivat muodostua suuret valtiot feodaaliherrojen politiikan tuloksena. Samaan aikaan 6. ja 5. vuosisadalla eaa., suurvaltojen muodostumiskaudella, syntyi brahmanismille vihamielinen uusi uskonto buddhalaisuus. Se levisi kaupunkiväestön pohjakerrosten keskuuteen, jossa luokkaristiriidat tuntuivat pahiten. Hallitsevat luokat vastustivat aluksi uutta uskontoa, mutta tunnustivat sen myöhemmin havaittuaan, että sen avulla voidaan säilyttää heidän luokkaetunsa. Buddhalaisuus oli voimakkaasti pappisvastainen, mutta se opetti kuitenkin nöyryyttä ja alistuvaisuutta, joten se oli hallitsevan luokan kannalta harmiton. Suurten feodaalien tukemana tämä oppi auttoi heitä yhdistämään Intian pienet valtiot suuremmiksi ja luomaan samalla feodaaleille sopivan arvo maailman, jolla hallita suurta kansaa.

Buddhalaisuuden perusajatukset ovat (1) elämä on täynnä kärsimystä, (2) on olemassa kärsimyksen aiheuttaja, (3) on olemassa kärsimyksen lakkaamiseen johtava tie. Buddhalainen etiikka perustuu vakaumukseen, että kärsimyksen lakkaaminen on mahdollista tässä elämässä. Tämä tila on nirvana. Buddhalaiset kiistävät sielun olemassaolon ja tunnustavat vain alati seuraavien tajunnantilojen virran.

Buddhalaisuuden menestys johtui siitä, että buddhalaisuus on pelastususkonto. Se herätti uskovaisissa toivoa siitä, että kaikki kärsimys voidaan voittaa ja poistaa. Buddhalaisuus, kuten eivät muutkaan uskonnot, ei pyri poistamaan kärsimyksen syitä reaalisesta yhteiskuntaelämästä. Se ei julista taistelua vaan nöyryyttä.

Kaakkois-Aasian uskonnollinen kehitys – esimerkkinä Korea

Pronssikaudella 3000 vuotta eaa. syntyi ensimmäinen korealainen orjanomistusvaltio *Kojoson*. Orjanomistusyhteiskunnissa ei muodostunut yhteistä uskontoa, sillä sille ei ollut sosiaalista tilausta. Uskonto oli luonnonuskkoa, joka oli hieman erilaista eri kylissä ja heimoissa. Shamaanilla oli yhteisössään merkittävä asema.

Koguryo oli Korean niemimaan ensimmäinen feodaalinen valtio. Tuotantovoimien kasvu loi tarpeen siirtyä puhtaasta orjanomistusyhteiskunnasta vähitellen feodaaliseen yhteiskuntaan. Tämän myötä nousi tarve myös yhteiselle uskonnolle. Vuonna 372 Koguryo otti vastaan kungfutselaisuuden. Myös toiset saman aikakauden korealaiset valtiot *Paekje* ja *Silla* omaksuivat kungfutselaisuuden. Kungfutselaisuuden ydin on vanhempien ja esivallan kunnioitus. Tämän vuoksi se soveltui hyvin Korean silloiseen tilanteeseen. Kungfutselaisuuden avulla hallitsija pystyi lujittamaan valtaansa muihin aristokraatteihin nähden. Tavalliseen kansaan kungfutselaisuus ei saanut kontaktia vielä pitkään aikaan.

Samoihin aikoihin myös buddhalaisuus saapui Koguryoon, Paekjeen ja Sillaan. Buddhalaisuus hyväksyttiin näiden hoveissa, sillä vahvisti hovien valtaa. Buddhalaisuus opetti karman lakia, joka määrää ihmiset syntymään uudelleen ansaitsemalleen paikalle. Tämä antoi siunauksen toisaalta aristokratian etuoikeuksille, mutta toisaalta se tarjosi feodaalisuuden ikeessä kamppailevilla talonpojille toivon uudelleen syntymisestä parempiin olosuhteisiin. Näin olleen buddhalaisuuden tehtävä oli pitää kansa rauhallisena. Buddhalaisuudella oli myös suuri merkitys kuninkaan ja aristokraattisten sukujen valtataistelussa. Buddhalaisuus ei asettanut kyseenalaiseksi orjuutta, sillä munkit olivat yleensä aristokraattista sukua ja luostarien johtajina toimivat samoin aristokraatit. Munkit nousivat nopeasti tärkeäksi yhteiskuntaluokaksi, joilla oli vaikutusvaltaa sekä yksityisessä että julkisessa

elämässä. Hallinto ryhtyikin järjestämään munkkien virkatutkintoja siviilivirkatutkintojen mukaisesti.

Buddhalaisuuden rinnalla luonnonuskonnoilla ja shamaaneilla oli edelleen suuri merkitys. 800-luvulta lähtien Koreassa on vaikuttanut myös taolaisuus, joka sekoittui enemmän tai vähemmän edelleen harjoitettujen luonnonuskontojen kanssa.

Koryo oli feodaalivaltio, joka oli olemassa 918-1392. Se oli ensimmäinen yhtenäinen valtio Korean historiassa. Koryo oli kulttuurisesti kaikkein edistynein valtio, talous, tiede ja teknologia olivat kehittyneitä. Kuningas Munjongin hallinnon (1046-1083) aikana kulttuuri eli kukoistustaan ja kuningas ryhtyi panostamaan konfutselaiseen opetukseen. Konfutselaisuus ei kuitenkaan lyönyt vielä läpi.

1100-luvun lopulla valtiollinen valta alkoi heiketä, minkä johdosta aristokratia ja buddhalaisluostarit pystyivät kasvattamaan omaisuuttaan entisestään. He lisäsivät omistustaan ottamalla suojiinsa talonpoikia, jolloin nämä välttyivät veroilta. Buddhalaisuus oli erityisessä suosiossa 1140-1390.

Mongolien hallinnan jälkeen kuningas Kongmin (1351-1374) ryhtyi rajoittamaan tilanherrojen oikeuksia poistamalla maan verottomuuden. Tämä lisäsi merkittävästi valtion verokertymää ja mahdollisti keskushallinnon vahvistamisen esikuvanaan kiinalainen yhteiskunta. Buddhalaisuus korvattiin uuskungfutselaisuudella (tohak).

Ri-dynastia oli Korean viimeinen feodaalinen valtio. Voidaan sanoa, että vasta Ri-dynastian kaudella feodalismi löi kunnolla läpi Koreassa. Uuskungfutselaisuuden myötä naisten yhteiskunnallinen asema ja oikeus omaisuuteen heikkenivät merkittävästi. Buddhalaisuuden korvaaminen kungfutselaisuudella oli yläluokan kannalta välttämätöntä tuossa tuotantovoimien kehityksen tilanteessa. Kungfutselaisien opetusten mukaisesti tavoitteena oli luoda hyvin järjestäytynyt valtio. Kuninkaiden vallan vahvistamiseksi kungfutselaisuuteen kuuluvat vanhempien ja esivallan kunnioittaminen oli välttämätöntä. Buddhalaisuuden epäsuosion myötä buddhalaisluostarien maat siirtyivät valtiolle samoin kuin luostareissa työskennelleet 80 000 orjaa.

5. Johtopäätökset

Esimerkit osoittavat, että uskontojen rooli eri puolella maailmaa on ollut hyvin samankaltainen. Uskontoja on tarvittu suurten valtioiden muodostumisprosesseissa. Uskonnon avulla on luotu yhteinen arvoperusta ja sen myötä lainsäädäntö, jonka avulla suurten joukkojen hallitseminen on ollut mahdollista. Uskonto on aina hallitsevan luokan vallan väline ja uskonnon rooli on aina taantumuksellinen.

Uskonnollisesta maailmankatsomuksesta luopuminen tapahtuu siinä vaiheessa, kun syntyy se luokan yhteiskuntajärjestelmä, jossa ei ole sitä hallitsevaa yhteiskuntaluokkaa, jonka etujen mukaista on ylläpitää uskonnollista maailmankatsomusta ja instituutiota.

Kirjallisuutta

Engels: Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi.

Engels: Ludwig Feuerbach ja klassisen saksalaisen filosofian loppu

Engels (1894): Alkukristillisyyden historiasta.

<http://www.marxists.org/suomi/marx/1894/alkukristillisyyden.htm>

Engels (1882): Bruno Bauer ja alkukristillisuus.

<http://www.marxists.org/suomi/marx/1882/05/bauer.htm>

Iovtsuk, MT, Oizerman, TI, Stsipanov, IJ. (1982): Filosofian historia, osa I. Progress.

Oittinen, V. (1979): Marxilainen uskontokritiikki. Kansankulttuuri.

Vesterinen, I., Janhunen, J., Huotari, TA (2000): Korea. Kolme ovea tiikerin valtakuntaan. Gaudamus